

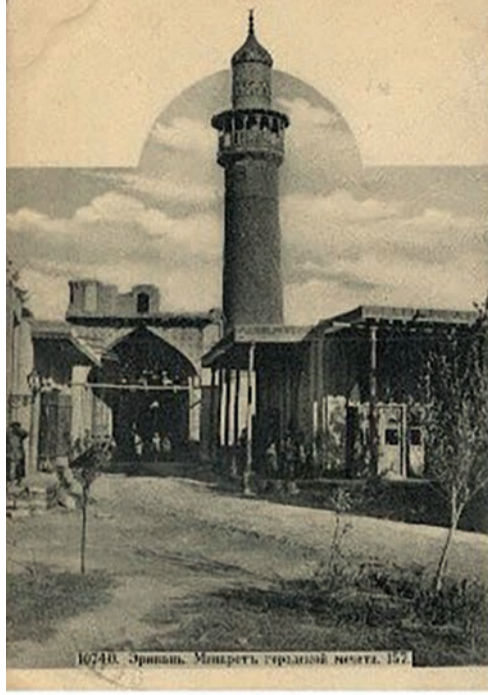
İrəvanda azərbaycanlıların sonuncu nişanəsi...

Təpəbaşı məhəlləsi məhv olmaq və Yer üzündən silinmək təhlükəsi ilə qarşı-qarşıyadır

Nurlan QƏLƏNDƏRLİ

Hər bir xalqın karakterini, mənəviyyatını əks etdirən göstəricilərdən biri milli-mənəvi, dini və bəşəri dəyərlərə yanaşmasıdır. 30 ilə yaxın müddət ərzində Ermənistanın işğalçı siyasətindən əziyyət çəkməsinə, müxtəlif vandalizm aktları ilə üzvləşməsinə baxmayaraq, Azərbaycan xalqı iradəli, özmkar və mübariz olmaqla yanaşı, humanist, tolerant və qurucu xalq olduğunu da sübuta yetirib. Bu gün ölkəmizdə müxtəlif dinlərin və xalqların nümayəndələri sülh, əmin-amanlıq və mehribanlıq şəraitində yaşayırlar. Dünyada multikulturalizm mərkəzlərindən olan və tolerantlıq nümunəsi kimi çıxış edən Azərbaycan bu zəngin tarixi irsi əsasında sivilizasiyalar arasında dialoqun inkişafını təşviq edir, bu yolun qarşılıqlı əməkdaşlığa, inteqrasiyaya, sülh və təhlükəsizliyə xidmət etdiyini göstərir. Ölkəmizdə bütün xalqlara və dinlərə hörmətlə yanaşılması multikulturalizmin, dinlərə və mədəniyyətlərə tolerant münasibətin cəmiyyətimizin həyat tərzini olduğunu təsdiqləyir. Bir sözlə, biz qururuq, yaradıırıq, yaşadıırıq.

Ermənilər isə Azərbaycan xalqına qarşı misli görünməmiş vəhşiliklər törədib, tarixi, dini, mədəni abidələri dağıdıblar, məscidlərimiz təhqir olunub. Bu, əslində, təkə xalqımıza deyil, bütövlükdə, dünya mədəni irsinə, bəşər sivilizasiyasına qarşı barbarlıq, vandalizm aktı və soyqırımı siyasəti, cinayət əməlidir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı 30 ilə yaxın müddət ərzində davam edən təcavüzünün qurbanları təkə soydaşlarımız deyil, həm də yaşı min illiklərlə ölçülən tarixi, dini və mədəni abidələrimizdir. Uzun müddət işğal altında saxlanılmış Azərbaycan ərazilərində erməni vandalları tərəfindən çoxsaylı məscid, muzey, maddi-mədəniyyət nümunəsi yerlə-yeksan olunub, maddi və mənəvi sərvətlərimiz olan bu abidələrin özünüküldürülməsi cəhdləri edilib. Təfərrütlərə vərəsaq, deyər bilirik ki, Ermənistan 1992-1993-cü illərdə Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etdikdən sonra qeyri-qanuni olaraq respublikamızın daşınmaz tarixi və mədəniyyət abidələrinin memarlıq quruluşunda və interyerində dəyişikliklər edib, divar yazılarını korlayıb, abidələrin divarları üzərində olan çoxlu sayda daş yazıları, eləcə də alban dövrünə məxsus bədii üslubda işlənmiş ornament və simvolları tamamilə silib, onların bir çoxunun isə formalarını dəyişdirərək tanınmaz hala salıblar. Bu ərazilərdə ermənilər qanunsuz arxeoloji qazıntılar aparıb, xaraba qalmış kəndlərdə kilsələr tikib, toponimləri dəyişdirib, Azərbaycanın maddi-mədəniyyət nümunələrini mənimləməyə çalışıblar. Məlumat əsasən, bütövlükdə, uzun müddət işğal altında saxlanılan Azərbaycan ərazilərində dünya mədəniyyəti incilərindən olan, həmçinin dövlət və yerli əhəmiyyətli çoxsaylı abidə dağıdılıb, talan edilib. Bundan başqa, həmin ərazilərdə bir çox eksponatın saxlandığı muzeylər, eləcə də kitabxanalar, klublar, teatrlar, konsert salonları, istirahət və mədəniyyət parkları, incəsənət qalereyaları, musiqi məktəbləri, minlərlə musiqi

Göy məscid. XIX əsrin sonu

qi aləti və sair qiymətli mal-material dağıdılıb və ya mənimlənilib.

İndiki Ermənistan ərazisində də tarixi-memarlıq abidələri, karvansaralar, imarətlər, məscidlər, mavzoleylər, qəbiristanlıqlar, məqbərələr, qəbirüstü abidələrin çoxu erməni vandalları tərəfindən tamamilə məhv edilib. Ermənistanında həyata keçirilən etnik təmizləmə və azərbaycanlıların zorla bu ölkədən çıxarılması mədəni abidələrin məhv edilməsi ilə də müşayiət olunub. Ermənistanında yerləşən Qala Məscidi, Şah Abbas, Təpəbaşı, Zal Xan, Sərtib Xan, Hacı Novruzəli Bey, Dəmirbulaq, Hacı Cəfər Bey, Rəcəb Paşa, Məhəmməd Sərtib Xan, Hacı İnam Məscidi kimi 300-dən çox məscidin qəsdən dağıdıldığı barədə faktlar var. Dəmirbulaq Məscidi 1988-ci ilə kimi öz təyinatı üzrə fəaliyyət göstərmiş, indi

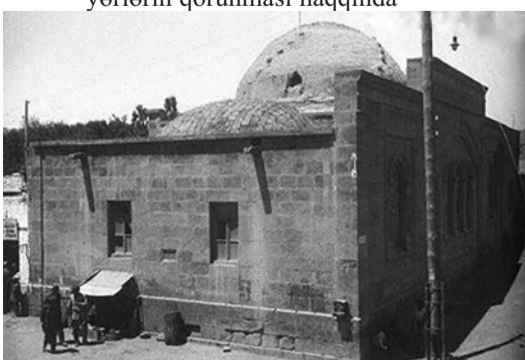
Göy məscid dünyada Azərbaycan məscidi kimi tanınmalıdır

Sərdar (Abbas Mirza) məscidi. 1896. Foto Lord Kerzon.

isə o tamamilə dağıdılıb və yerində çoxmərtəbəli bina inşa edilib. Ermənistanında azərbaycanlılara məxsus Ağadədə, Aşağı Şorca, Güllübulaq, Saral qəbiristanlıqları kimi 500-dən çox qəbiristanlıq məhv edilib.

Ermənilərin tarixi-dini abidələrimizə qarşı saxtakarlıq və cinayət əməlləri - mədəni abidələrin qəsdən dağıdılması, mənsubiyyətinin dəyişdirilməsi və özünüküldürülməsi beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə kobud surətdə ziddir. Daha dəqiq desək, belə vandalizm aktları beynəlxalq səviyyədə təsbit olunmuş "Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında"

İrəvanda qədim türk hamamı. XX əsrin 30-cu illəri

1954-cü il Haaqa Konvensiyasının, "Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında" 1992-ci il Avropa Konvensiyasının və "Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında" UNESCO-nun 1972-ci il Konvensiyasının tələblərinin pozulmasıdır. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2017-ci ildə qəbul etdiyi 2347 sayılı tarixi qətnaməsinin də müəyyən etdiyi kimi, mədəni irsin qəsdən dağıdılması həm də sülh və təhlükəsizlik məsələsidir.

Azərbaycan erməni vandalizminin ifşa edilməsi və reallıqların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması istiqamətində mühüm addımlar atıb, müvafiq çağırışlar edib. Yeri gəlmişkən, "İrəvan şəhərində Azərbaycan milli-mədəni, tarixi irsinin sonuncu qalığı Təpəbaşı məhəlləsinin taleyi: Ermənistanında Azərbaycan xalqının irsinin dağıdılması və tarixi izlərin silinməsi" üzrə araşdırma çərçivəsində İrəvan şəhərinin, o cümlədən Təpəbaşı hissəsinin tarixi, şəhərdə yüz il əvvəl başlanmış və hələ də

davam edən Azərbaycan irsinin sistemli dağıdılması prosesi, Təpəbaşı məhəlləsinin son qalıqlarının da sökülürək məhəllənin tamamilə məhv edilməsi təhlükəsi barədə məlumatlar əldə olunub. Bəlli olub ki, Təpəbaşı qədim İrəvan şəhərinin tarixi məhəllələrindən biri olub, hazırkı İrəvan şəhərinin də tarixi nüvəsini təşkil edir. Ermənilər tərəfindən aparılan, 100 ildən çox davam edən və sistemli xarakter daşıyan söküntü proseslərinə baxmayaraq, onun son qalıqları günümüzə qədər gəlib çıxıb. Tarixi abidələrlə zəngin, görkəmli azərbaycanlıların yaşadığı bu məhəllənin müasir zamanda müqəddəratı ilə bağlı ciddi narahatlıq var. Araşdırmalar onu da göstərir ki, 1915-ci ildə gəlmiş ermənilər İrəvanda qəbiristanlığın ərazisində Norbutaniya yaşayış məsivi salıblar. Bunlarla yanaşı, Hüseyinli xan tərəfindən inşa edilən Göy məscid bu gün İrəvanda salamat qalan yeganə məsciddir və Təpəbaşının ərazisində olub. Məscidlə bağlı bütün sənədlər Azərbaycan arxivindədir. Ona görə də Göy məscid dünyada Azərbaycan məscidi kimi tanınmalıdır.

Yeri gəlmişkən, Azərbaycanın elm və ictimaiyyət xadimləri Ermənistanın paytaxtı İrəvan şəhərində yerləşən Təpəbaşı məhəlləsi ərazisində Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni irsinə qarşı həyata keçirilən soyqırımı ilə bağlı UNESCO-nun Baş di-

rektoru Odre Azuleyə müraciət ünvanlayıblar. Müraciəti 102 nəfər tanınmış elm və ictimai xadim imzalayıb. Müraciətdə qeyd edilib ki, İrəvan şəhərinin tarixini bu gün özündə əks etdirən və azərbaycanlıların mədəni irsinin yeganə sübutu olaraq qalan məkan Təpəbaşı məhəlləsidir: "Təpəbaşı (ermənilər Kond adlandırırlar) İrəvan şəhərinin günümüzə qədər gəlib çatmış yeganə tarixi nümunəsidir. Bu hissə öz yaddaşında İrəvanın XVII əsrdən müasir dövrümüzdə qədər olan tarixi kodunu daşımaqdadır. Tarixən azərbaycanlıların yaşadığı və hazırda 16 hektara qədər kiçildirilən Təpəbaşı məhəlləsi günümüzə qədər məhv olmaq və Yer üzündən silinmək təhlükəsi ilə üz-üzədir. Ermənistanında azərbaycanlıların yaratdıqları maddi-mədəni irs haqqında məlumatlar gizlədilir və hissə-hissə dağıdılır. Ermənistan rəhbərliyi artıq bir müddətdir ki,

Təpəbaşı hissəsini tamamilə dağıdaraq yerində müasir yaşayış binaları inşa etməyi planlaşdırır. Onlar bu yolla bir zamanlar İrəvanın əsas sakinləri olan azərbaycanlıların sonuncu nişanəsini - tarixi kodunu məhv etmək istəyirlər".

Qeyd edilib ki, Təpəbaşı Azərbaycan mədəniyyəti, o cümlədən bəşər mədəniyyəti üçün son dərəcə önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Tarixi İrəvan şəhərinin özəyi sayılan bu hissə vahid tarixi-şəhərsalma mühitini özündə əks etdirir: "Şəhərin Təpəbaşı hissəsinə ermənilərin köçürülməsi Çar Rusiyasının 1828-ci ildən sonra qonşu dövlətlərdən ermənilərin kütləvi şəkildə Cənubi Qafqaza köçürülməsi siyasəti ilə başlayıb. Təkə bu köçürmə nəticəsində cəmi 374 nəfər İrandan, 18 nəfər isə Türkiyədən gələn erməni İrəvan şəhərinin Təpəbaşı hissəsində azərbaycanlı ailələrin evlərinə müvəqqəti olaraq yerləşdirilib. Köçüb gələn ermənilər sonradan Təpəbaşıda yerləşən Xan bağı adı ilə tanınan yerdə onlara ayrılmış torpaq sahələrində məskunlaşdırılıblar. Göründüyü kimi, 190 il öncə baş vermiş bu ilk etnik təmas Təpəbaşı hissəsinin etnik tərkibini dəyişə bilməyib və əzəldən bəri orada yaşayan azər-

baycanlılar yenə də daimi sakinlər olublar".

Erməni vandalizminin ifşa edilməsi ilə əlaqədar proses davam edir və heç şübhəsiz, Azərbaycan müvafiq addımlar atacaq. Amma bununla yanaşı, aidıyyət beynəlxalq təşkilatlar da aşkar faktları əsas götürməklə, obyektiv araşdırma apararaq ifşaedici və qınayıcı bəyanatlar verməlidirlər. Çünki belə hadisələr Ermənistanın ümumbəşəri dəyərlərə, insan hüquqlarına mürtəce münasibət bəslədiyini göstərir.